Falling Behind or
Pioneering
(

ם פיגור או חלוציות ?

אם יתבדה הסיום של חורבן כללי ואם עוד יבואו אחרינו דורות דוחת, יקומו בהם גם שופטים, שידונו באוביקטיביות הרצויה על עזבוננו בתרבות בכלל וביצירה הארכיטקטונית בפרט. בדיון רטרוספקטיבי יתבלטו בלי ספק נכסים חיוביים, ובהם לפני הכל יסודות רעיוניים, בין שזכו ובין שלא זכו לביצוע מלא. בראשיתה הכריזה המאה העשרים על שירות האדם כעיקר מסרותיה של הארכיטקטורה. לעיקרון שני, שיש גם בו ענין מוסרי, נעשתה מחשבת הצדק לגבי החמרים וביעור זיופים. שלישי בעיקרים עלה הפונקציונליזם. ברם, בעוד ששני העקרונות הראשונים מלווים הסכמה כללית וכנגדם אין נימוקים, עמד השלישי מול יריב גדול, הוא העיקרון העל-תקופתי של הצורה. מתח דיאלקטי ושלילה הדדית היו בכל הזמנים מגדירים את היחסים שביניהם. לפי הלכה פשוט ה-יתר-על-המידה אמנם אפשר היה להתעלם מאותו ניגוד, והפונקציונליזם הקיצוני גם עושה כן בדרך שלילת הצורה כעיקרון בפני עצמו והפיכתה לאחת א התוצאות מן התפקיד. אך עקיבת-מה אחרי המציאות ההיסטורית מראה בבירור את המאבק בין השנים וצירופים שונים ופשרות. זמן-מה אפשר היה לשער, שעם ביטול ריבונותה של צורה נסתיימה הדיאלקטיקה הנושנה שבין צאא פונקציה לצורה; אלמלא יצירות בעלות אופי רב, שהוכיחו מדי פעם בפעם, כי הצורה כיסוד ומניע שרירה וקיימת. בתוך אותו היסוד אף נתחדשו ומתחשות בעיות קדומות, ועצם מושג הצורה דורש בירור מחדש.

בציביליזציות שונות ובפרקיהן ההתפתחותיים השונים הביאו תנאים טבעיים, כלכליים, חברתיים ורוחניים-נפשיים לידי מערכות שלמות של צורות ארכיטקטו-ניות, המכונות סגנונים. מכבר נתברר, שהצדקת הכינוי הזה אינה אלא יחסית. רק בפרקי זמן של הזעת-מה בדינמיקה ההתפתחותית, כשמספיקות הצורות להתגבש או אפילו להקפא, בא מצב אסתט י, שאותו הולם כינוי זה. אולם בתוך אותו מצב של קיום"סגנון" כבר מתעוררים כוחות נגדיים, המפוררים אותו או דוחקים רגליו ונדחפים בעצמם לקראת גורלו של המובס והמנושל. רק המאה שעברה, וביחוד מחציתה השניה, נראית כחורגת מקו זה של יצירה וגורלה. מפני סיבות, שבניתוחן לא נטפל כאן, עמדה תקופה זו מלדת, ורק אימצה צורות שבשעתן היו מציאות חיה, ולא יכלה להע ניק להן עוד אלא קיום מדומה. אלא שמאותה ארכ■יטקטורה "סגנונית" כבר ניערנו את חצצנו די והותר. על ברכי גינויה הלא התחנכנו וכמיטב יכלתנו הוספנו לגדותה, ואולי לא רחוק היום בו נחפש דרכינו ונחקור ונמצא חולשות מקבילות, החוזרות חלילה במודרניזם שלנו - ונשוב ונמצא גרעין טוב במגורשת. אז אולי יתבהר, שבאי-עצמאותם של הבונים ההם היו לא פעם נעגועים על הצורה הגדולה, וחסר רק החופש הנפשי או העוז, או חסרו בעיקר התנאים החברתיים ליצירת צורה מקורית. אבל כבר היום אפשר להבחין היטב, שבזמנים רבים היו והיו תחיות למיניהן וחזרות על מה שהיה לפנים. במאה ה-7 לאאם לפה"ס חזקו במצרים מגמות לחידוש מה שהיה כ-1800 שנה לפני-כן. שאר רנסנסות יש ויש בתרבויות אסיה ואירופה. ביבשות שמסביב לים-התיכון היתה ביחוד מושת יון-רומא חזקה להפליא. רוח יון ובניני העמודים שלה קמה לתחיה פעמים רבות ביחוד מאז המאה ה-17, וספק אם כבר אמר הקלסיציזם את מלתו האחרונה.

עם כושר השתמרות הצורה היחיד במינו באים שינויים מתמיהים ביותר בתכן: הביטויים האציליים של האדם החפשי ומדינתו נעשו על נקלה לביטויי האבסולוטיזם החילוני והכנסייתי. גם שאיפות לחירות עמים אימצו בנקל את הצורות האלה. כיום משתמשות בהן אמריקה הקפיטליסטית ורוסיה הקומוניסטית לבניניהן המונומנטליים. ובכן, כשראה אחד הארכיטקטים שלנו בעמודי קלרויין דוקא את רוח הדיכוי או העריצות, נבין, שרשמו הסובייקטיבי קלט רק אחד הצדדים של א היסוד האוביקטיבי רב-ההיקף. למהותו האוביקטיבית של בנין-עמודים זה, הקרוב לקלסיציזם רק במובן הרחב ביותר של המלה, אולי נבין יותר טוב כשנשים לבנו לפשטותם הסטריאמטרית ולריבויים המתון של עמודים אלה. גדולה בלי התרברבות, רצינות בלי קדרות, ויציבות בלי קפאון עשויות להגדיר את המטרה. אע"פ שאין הישג מוחלט בהשתייכות למביעי רוח התקופה (כי גם בהתנגדות לרוח התקופה יכולה להיות זכות) מותר לפרש את התבנית הזאת באבסטרקטיות השתקנית והגברית שלה כהבעת כוח מכוונות זמננו. הבנין על עמודיו חד הוא, ועם כל מעלותיהן של תבניות אחרות גדול כוחו באחידותו.

מנקודת הראות של התנאים הטבעיים בארצנו, לרבות התרמיים והאופטיים, שעל אודותיהם אני מרים קול קורא במדבר זה 18 שנה, ניכרת בחידוש עצם העיקרון של מערכות עמודים מסביב לבית הן התקשרות עם מסורת דרומית ומזרחית נכבדה והן קידמה בריאה. האם התחלנו להבין, כי אל תנאינו אנו לא נוכל להעביר תוצאות מתנאים גיאוגרפיים אחרים בלי לבוא על ענשנו? וכי מרבית אדריכלותנו המודרנית עוד מפגרת לעומת הישגים פרוטו-היסטוריים של המזרח התיכון? אך לפי שעה אנחנו מחדשים תכנון ערים קיימות ומייסדים ערים חדשות בלי לדאוג לרחובות מוצלים אפילו במידה שעשה זאת האימפריאליזם הרומי בארצות כיבושיוא ע"י גנות שנישאו על טורי עמודים.

שיקולים אלה עשויים להזהירנו משיפוט פזיז: מה שהיום עלול להיראות כפסיעה אחורנית או שיבה אל ארכיטקטורה "סגנונית", יוכל מחר להיחשב לצעד לקראת יצירה ארכיטקטונית חדשה.

ד"ר נפתלי שנייד